

УДК 330.341.2

МАКСИМІЗАЦІЯ ОСОБИСТОЇ ВИГОДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЕКСПОНЕНТНОГО ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ПРИЧИНА ЗБІЛЬШЕННЯ ЗАГРОЗ

Богдан Андрушків¹; Віктор Грушко²; Сергій Грушко³

¹Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна

²Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна

³Українська спілка художників комп'ютерної графіки, Львів, Україна

Резюме. Здійснено аналіз впливу особистого інтересу, який є основою для формування прагнення до максимізації вигоди як системоформуючого чинника в організації сучасної економіки, на темп і спрямованість існуючої економічної динаміки, на перспективи сталого забезпечення суспільства необхідними для його життєдіяльності ресурсами, на безпеку навколишнього природного середовища. Виявлено причинно-наслідковий зв'язок між орієнтацією суб'єктів економічної діяльності на максимізацію особистої вигоди та експонентним зростанням економіки, що, у свою чергу, супроводжується втягуванням в геометричні прогресії все більшої кількості обмежених природних ресурсів у процес виробництва споживчих благ з нетривалим у часі корисним ефектом, що спрямовує економічну динаміку не лише до підвищення гостроти їх дефіциту, значного їх здорожчання, недоступності їх у перспективі для все більшої кількості людей, але й до ескалації конкурентної боротьби економічних одиниць за них усіх учасників економічної взаємодії з непередбачуваними наслідками для глобалізованої економіки й суспільства в цілому. Розкрито вплив прагнення кожного суб'єкта економічної діяльності максимізувати особисту вигоду на перехід економіки від виробництва необхідних для суспільства благ до фінансиалізації, а разом з цим – до її симулякризації, підміни сенсу її функціонування на конкурентне змагання за знаки багатства та інструменти їх нагромадження, концентрація яких забезпечує учасникам конкурентної боротьби збільшення їх впливу і примноження ними влади. Досліджено позитивний вплив особистого інтересу з його орієнтацією на максимізацію вигоди, на розвиток науково-технічного прогресу на ранніх етапах розвитку ринкової економіки й водночас виявлено його негативну дію на розвиток деформацій в отриманні корисного ефекту від нагромадженого людством науково-техніко-технологічного потенціалу різними групами людей, а також перетворення цього ресурсу в інструмент вже недемократичного панування капіталізованої меншості над більшістю. Встановлено відсутність узгодженості між інтересами бізнесу, націленого на грошовий прибуток, розвитку науково-технічного прогресу й поступом у підвищенні ефективності виробництва, покращення якості й довговічності благ, які виготовляються. Розкрито важливість формування міждержавних інститутів для коригуючого впливу на реалізацію особистих інтересів у сфері міжнародних фінансових потоків і необхідності сприяння збільшенню частки малого й середнього бізнесу як основних запобіжників олігархізації та розвитку монополістичних тенденцій.

Ключові слова: капітал, експонентне зростання, межі зростання, симулякризація економіки, максимізація вигоди, закон спадаючої корисності, мережева економіка, інститути.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.06.029

Отримано 20.11.2024

UDC 330.341.2

MAXIMIZATION OF PERSONAL BENEFIT AS A SOURCE OF EXPONENTIAL ECONOMIC GROWTH AND CAUSE OF INCREASING THREATS

Bohdan Andrushkiv¹; Viktor Grushko²; Serhiy Hrushko³

¹*Ternopil Ivan Pulyu National Technical University, Ternopil, Ukraine*

²*Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine*

³*Ukrainian Union of Computer Graphics Artists, Lviv, Ukraine*

Summary. The article analyzes the impact of personal interest, which is the basis for the formation of the desire to maximize profit, as a system-forming factor in the organization of the modern economy, on the pace and direction of the existing economic dynamics, on the prospects of sustainable provision of society with the resources necessary for its vital activities, on the safety of the natural environment. A cause-and-effect relationship between the orientation of subjects of economic activity towards the maximization of personal benefit and the exponential growth of the economy, which in turn is accompanied by the geometrical progression of an increasing number of limited natural resources in the process of production of consumer goods, with a short-term beneficial effect, has been revealed, which directs the economic dynamics not only to increase the acuteness of their deficit, their significant increase in price, their inaccessibility in the future for all more people, but also to the escalation of the competitive struggle of economic units for them of all participants in economic interaction with unpredictable consequences for the globalized economy and society as a whole. The influence of the desire of each subject of economic activity to maximize personal benefit on the transition of the economy from the production of goods necessary for society to financialization, and with this to its simulacraization, the replacement of the meaning of its functioning with a competitive competition for signs of wealth and tools for their accumulation, the concentration of which provides to the participants of the competitive struggle to increase their influence and increase their power. The positive influence of personal interest, with its focus on profit maximization, on the development of scientific and technological progress at the early stages of the development of the market economy was studied, and at the same time, its negative effect on the development of deformations in obtaining a useful effect from the scientific, technical and technological potential accumulated by humanity by various groups of people was revealed, as well as the transformation of this resource into an instrument of the already undemocratic domination of the capitalized minority over the majority. The lack of consistency between the interests of business aimed at monetary profit, the development of scientific and technical progress and progress in increasing the efficiency of production, improving the quality and durability of manufactured goods has been established. The importance of the formation of interstate institutions for the corrective influence on the realization of personal interests in the field of international financial flows and the need to promote the increase of the share of small and medium-sized businesses as the main safeguards against oligarchization and the development of monopolistic tendencies is revealed.

Key words: capital, exponential growth, growth limits, semulakrization of the economy, profit maximization, the law of diminishing utility, network economy, institutions.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.06.029

Received 20.11.2024

Постановка проблеми. Від моменту утвердження капіталізму й панування ринкових відносин, а разом з цим подолання позаекономічного примусу в якості визначального інструменту організації масштабніших процесів за ті, які націлені на задоволення базових потреб людей, економіка пройшла значні трансформації, ускладнилась і значною мірою зазнала зміни смислів свого функціонування, які зумовили у свій час формування цієї сфери діяльності. Місце позаекономічного примусу зайняв особистий інтерес, або ж зацікавленість кожного суб'єкта економічної діяльності в отриманні особистої вигоди, який проявив вищу ефективність порівняно з тим інструментом стимуляції, що панував в економіці до перемоги економічно активного класу. Одним із очевидних ефектів, які отримало суспільство від стимулювання кожного в отриманні особистої вигоди, став бурхливий розвиток науково-технічного прогресу, а

разом з цим нагромадження у розпорядженні людства все більшого технічного капіталу й відповідно можливостей значно меншими зусиллями, з меншими затратами часу і ресурсів отримувати помітно більше бажаних для людей благ, які ставали доступнішими щоразу все більш широкому колу членів соціуму. Водночас на певному етапі вочевидь була досягнута певна точка насичення благами, принаймні для технічно капіталізованих суспільств, що спричинило зміну смислів продовження розвитку науково-технічного прогресу: для капіталізованого класу головною метою стало прагнення нагромаджувати вже не стільки матеріальні блага, скільки знаки багатства, через які збільшувати свої владні можливості. Для більшості – орієнтація на зростання кількісного споживання «одноразових» благ, або ж гонитва за ілюзорними знаками життєвого успіху, що вочевидь нав'язується низам капіталізованою елітою, яка має з того зиск. Сформований процес, окрім того, що набув, з точки зору інтересів суспільства, безглуздості, став розвиватися за експонентою, втягуючи у себе все більше обмежених природних ресурсів, продукуючи разом з цим зростаючі обсяги забруднення довкілля, а також нагромаджуючи фінансові пухирі, соціальні контрасти, готуючи ґрунт для майбутніх масштабних дестабілізацій. У серцевині усіх цих тенденцій, які викликають занепокоєння, можна виявити прагнення кожного суб'єкта економічної взаємодії максимізувати власну вигоду, що неможливо досягнути в рамках обмеженої планети з її лімітованими ресурсами без доведення її до катастрофи й перетворення усіх людей один для одного вже не просто у конкурентів, а в непримиренних ворогів на шляху до вершин власного успіху, а з часом – у боротьбі за засоби виживання, що можливе лише за рахунок мінімізації засобів виживання для інших. Означені обставини зумовлюють актуальність тематики дослідження та потребу наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наростання проблем у різних сферах життєдіяльності соціуму, спричинених процесами, які розвиваються в економіці як системоформуючій царині суспільного життя, зумовили підвищення останнім часом уваги дослідників до виявлення й вивчення чинників, що їх породжують. Зокрема, проблемам, спричиненим неефективним використанням обмежених ресурсів, присвятили свої дослідження американці Медоуз Донелла і Медоуз Денніс [2], норвезький вчений Рандерс Йорген [2]; проблемам, зумовленим хибами в організації інститутів, – американський економіст Дунлас Норт [3] та український науковець Богдан Андрушків [8]; негативним тенденціям у сфері фінансів – український економіст Валерій Ільїн [6] та шотландський вчений Ніл [4]; деструктивному впливу споживацької моделі економіки – американський вчений Торстейн Бунде Веблен; викликам, які актуалізує науково-технічний прогрес на сучасному етапі, присвятив свої роботи ізраїльський історик та філософ Ювал Ной Харарі [7]. Водночас залишається поза увагою вчених вплив на всі зазначені негативні тенденції мотиваційного фактора людей, зокрема їх особистого інтересу, який націлює на максимізацію вигоди, що постає для дослідників економіки в якості визначального принципу, але тривалий час продовжував перебувати за межами критичного аналізу. Проте як у свій час визріла потреба відмови від позаекономічного примусу, так і сьогодні формуються передумови до усвідомлення необхідності встановлення меж реалізації людьми своїх інтересів у сфері споживання благ, нагромадження реальних та фінансових активів.

Мета дослідження. Наукова робота націлена на: розкриття причин невпинного зростання кількості й складності проблем у сучасній економіці та сферах, що безпосередньо зазнають впливу від процесів, які у ній розвиваються; дослідження дії особистого інтересу і породженої ним установки на максимізацію вигоди на зростання ризикогенності в життєвому середовищі людей, на що націлюють сформовані правила існуючої моделі ринкової економіки, усі суб'єкти економічної діяльності. Виявлення шляхів і засобів подолання негативних тенденцій, які спрямовують економічний

розвиток до зростання дефіциту ресурсів, погіршення стану довкілля, швидкого збільшення соціальних контрастів і загострення соціально-економічних суперечностей. Вищезазначене зумовлює як мету, так і завдання цього дослідження.

Постановка завдання. За умов експонентного зростання економіки і разом з цим такого ж інтенсивного збільшення проблем у ній та сферах, на які вона має безпосередній вплив, що знайшло своє відображення у її симулякризації (симулякр – копія того, чого в реальності не існує), нав'язливого стимулювання потреб на блага короткотермінової корисної дії, здорожчання ресурсів під впливом їх нераціонального використання, забруднення довкілля, наростання соціальних контрастів. На сьогодні визріла гостра необхідність виявити першопричини розвитку негативних тенденцій та знаходження альтернативних підходів, які б дозволили змінити парадигму, яка б визначила логіку розвитку існуючої динаміки в економіці; сформувати для неї цілі, що відповідали б інтересам всього суспільства, недопущення ситуації, в якій виникала б загроза його виживанню, а разом з цим визначити можливі інструменти обмеження рамок реалізації людьми свого особистого інтересу, зокрема щодо максимізації ними своєї вигоди. Подібні обмеження, у свою чергу, мають опиратися на відкритий німецьким вченим Херманом Госсеном закон спадної граничної корисності, який чітко виявляє, що після певного рівня насичення необхідними благами подальша активність людей в економічній сфері зумовлена вже не економічними мотивами, а тому стає джерелом серйозних деформацій як в економічній сфері, соціально-політичному житті суспільства, так і в природі, яка стає жертвою хибних життєвих установок, а разом з цим основою зростання екзистенційних загроз для всього людства.

Виклад основного матеріалу. Економіка як будь-яка складна система, не є простою сумою своїх складових, а як зорганізована у певний спосіб цілісність володіє здатністю підпорядковувати дії своїх компонентів реалізації пріоритетних для неї сенсів. Зміст цих сенсів розкривається через виявлення спрямованості існуючої в даній системі динаміки та особливостей взаємодії цієї сфери діяльності з навколишнім для неї середовищем. При цьому слід розрізняти декларовані для суспільства сенси озброєних владою людей, мотиви пересічних людей та цілі тих, що мають найбільший вплив на трансформаційні процеси в економіці. Не менш важливо зрозуміти, наскільки існуючі процеси свідомо організовуються, а наскільки усі учасники економічної взаємодії, включно з найвпливовішими модераторами функціонування й розвитку існуючої грошової цивілізації, узалежнені при прийнятті ними важливих рішень від правил змагання за збільшення особистих вигод, сформованих ще в часи становлення сучасної ринкової економіки.

Якщо на мікрорівні, де відбувається абсолютна більшість соціально-економічної взаємодії, мотивом для людей є потреба задоволення своїх базових природних потреб, або ж їх прагнення свого самоствердження в суспільстві, то для тих, хто опанував вершини успіху в сучасній економіці, пріоритетом стає максимізація своєї влади у суспільстві за посередництвом здобутого ними контролю над найрізноманітнішими ресурсами та фінансовими потоками, темпи і масштаби яких з часом невпинно зростають [1]. Тоді, коли досягнення насичення матеріальними благами є можливим, процес концентрації влади, особливо за допомогою таких симулякрів економічної реальності як гроші, перспективи чого безпрецедентно зростають у віртуальній, цифровій формі, міг би стати безперервним процесом, якби ресурси планети були нескінченними [2, с. 208–279]. На відміну від природних ресурсів людські потреби, вірніш штучно простимульовані прагнення до споживання «одноразових» благ, брендів та інших квазіпереваг одних людей над іншими, виявляють здатність до стабільного зростання [3]. Очевидно, що окреслена суперечність визначатиме логіку розвитку економіки й суспільства в цілому на найближчі десятиліття.

Фактично, процес, у який на сьогодні втягнуто людство через сформовану модель економіки, має всі ознаки піраміди, в якій руйнівними метастазами масштабуються фінансові пухирі, що наповнюються різного роду симулякрами (у першу чергу, нічим не забезпеченими фінансовими активами) [4, с. 117–172]. З іншого боку, експонентне зростання споживацької економіки, налаштованої на виробництво «одноразових» благ, не може не завершитися досягненням стану, коли ресурсів для виробництва засобів для елементарного виживання для всіх на планеті на певному етапі буде вже недостатньо [2, с. 31–52].

Вочевидь, що збереження існуючої системи організації економіки не сумісне з безпечним майбутнім. При цьому зміна існуючої парадигми її розвитку передбачатиме не просто переформатування правил і визначення нових цілей для цієї сфери діяльності, а спричинятиме радикальний перерозподіл у соціально-економічній піраміді, яка формувалася не одне століття. Все вказує на те, що через процеси, породжені прагненням усіх учасників економічної взаємодії до максимізації особистої вигоди, які розгортаються в економіці, людство вже входить у стан надвисокої турбулентності, що матиме з часом значні негативні наслідки у багатьох сферах життя суспільства [5, с. 311–356]. Масштаби очікуваних проблем швидше всього можуть перевершити усі, які на нинішній час зафіксувала історична наука. Нестача засобів для існування, що загрожуватиме смертю для величезної кількості людей, зростання кількості й непримиренності конфліктів, ймовірно і військових, між людьми і народами за залишки ресурсів – це далеко неповний перелік цілком реальних небезпек для людства вже в осяжній перспективі.

Людство у більш чи менш болісний спосіб буде змушене змінити парадигму свого розвитку. Більш болісний варіант очікуватиме суспільство за умов продовження функціонування економіки у рамках існуючої системи своєї організації й подальшого розвитку існуючих тенденцій, а менш катастрофічний – коли сенс функціонування й розвитку економіки, а разом з цим мотив активності людей у цій сфері вдасться змінити у стислі терміни. Зміна концептуальних основ організації економіки повинна стати передумовою перебудови всієї системи її функціонування, а також форм і способів самореалізації й самоствердження людей у суспільстві [5, с. 431–461].

Проблеми, з якими зіштовхнулося людство, нові з точки зору масштабів і потенціалу можливостей, якими оволоділо суспільство, але породжуючі їх чинники відомі людям досить давно. Ще до нашої ери античний філософ Аристотель відкрив таке явище, як «хрематистика», яке він визначив як мистецтво збагачення, протиставивши його поняттю, яке ввів в обіг інший античний грек Ксенофонт – «економія», яке охоплювало сферу створення нових благ. У той час, як організація життєдіяльності суспільства навколо створення нових необхідних для життя людей благ сприяє формуванню середнього класу й забезпеченню достатку для більшості, то переорієнтація на хрематистику спричиняє поглиблення соціальних контрастів, формування вузького кола надбагатих і широкого загалу знедолених.

Вирішальним чином саме хрематистична система організації сучасної економіки надала їй грошоцентричного змісту, одним з проявів якого стало домінування фінансової сфери над виробництвом благ [6, с. 439–445]. У свою чергу, такі породження фінансової складової економіки, як деривативи, що значною мірою втратили безпосередній зв'язок з реальною економікою, набули усіх ознак симулякрів [7, с. 225]. Незважаючи на свою імітаційну суть, саме завдяки цим цінним паперам на сьогодні нагромаджуються найбільші статки, що відбувається паралельно зі зростанням системних проблем у реальній економіці, через що створення необхідних для життя людей благ перестає бути пріоритетним процесом. У свою чергу, реальна економіка не лише страждає від її експлуатації фінансовою сферою, а й сама

деформується, переорієнтовуючись на виробництво «одноразових» благ, які забезпечують суб'єктам господарювання помітно вищі доходи порівняно з виготовленням ними високоякісної продукції довготривалого користування. Орієнтація на мінімізацію тривалості корисного ефекту для споживачів від новостворюваних благ на сьогодні – це водночас наслідок пріоритетності в економічній діяльності максимізації особистої вигоди й причина експонентного збільшення залучення все нових ресурсів з природи у виробництво, прискореного їх вичерпання, а разом з цим катастрофічного нагромадження забруднення різного роду відходами навколишнього природного середовища вже в масштабах планети.

Існуючу систему навряд чи можливо реформувати через її системоформуючі хиби. Можна лише сповільнити рух світової економіки до ситуації на зразок катастрофи бронзової доби у Східному Середземномор'ї (XIII–XII ст. до н.е.), проте вже у масштабах планети, хоч і причини будуть більш сучасні – симулякризація економіки, вичерпання у масштабах планети ресурсів, втрата здатності природи до самоочищення від зростаючого забруднення, створення передумов для втягування людства у «війну всіх проти всіх» за умов нагромадженого надвисокого науково-техніко-технологічного потенціалу, здатного загрожувати існуванню життя на Землі. Таким чином, головний стимул ринкової економіки – особистий інтерес, який за своєю природою з часом починає націлювати людей на максимізацію корисного ефекту для себе, ставши на певному історичному етапі рушійною силою науково-технічного прогресу і колосальних досягнень людства, на сьогодні перетворюється у швидко-зростаючу загрозу для існування людської цивілізації й навіть самого життя. Очевидно, що причини наростаючих проблем не стільки у недостатній ефективності функціонування окремих складових економіки, скільки у хибності самої концепції організації цієї сфери діяльності та невірно визначених пріоритетах, які вона має реалізовувати [2, с. 312–358]. Сенсом функціонування економіки має бути не самоствердження одних людей над іншими, як фактично є сьогодні, а задоволення реальних природних потреб усіх людей задля створення безпечних умов для їх самореалізації у таких формах активності, які б не могли загрожувати екзистенційними небезпеками (що ставлять під сумнів подальше існування). В економіці вже відкрили ефект спадаючої корисності від кожної наступної порції благ, що однозначно засвідчує протиприродність непомірних запитів учасників економічних змагань, які штучно й методично стимулюються, прикриваючи корисливі інтереси бізнесу благими намірами [5, с. 352–356]. При неупередженому аналізі впливу людських прагнень до надмірностей на різні сфери життя суспільства можна дійти однозначного висновку, що вони виступають головним чинником формування й розвитку більшості деструктивних процесів в економіці, суспільстві й природному середовищі.

Особистий, фактично егоїстичний, інтерес хоч і сприяє розвитку науково-технічного прогресу, але його плодами, саме через нього ж, користають нерівномірно різні групи людей, що робить свій внесок у посилення соціальних протиріч. Разом з цим, його досягнення ще й використовуються найбільш капіталізованою частиною суспільства, окрім отримання економічних вигод для себе особисто та в якості засобу поступового обмеження прав і свобод у суспільстві. Крок за кроком свобода самореалізації людей неухильно підпорядковується алгоритмам, які диктує ритм роботи машин, що охоплюють своїм впливом все нові сфери життя людей [6, с. 404–406]. Якщо на сьогодні це лише питання якості життя, то у перспективі, за умов значного скорочення ресурсів у розрахунку на одного жителя планети й відсутності суспільного

контролю за використанням досягнень науково-технічного прогресу, проблеми, нагромаджені в економіці, детонуватимуть і в інших сферах, важливих для існування суспільства. У ХХ ст. розподільна модель економіки, яка панувала в соціалістичних країнах, виявила свою абсолютну неконкурентоспроможність, однак, як стає все очевидніше, і модель панування нічим необмежених ринкових сил, фактично егоїстичних інтересів тих, хто нагромадив найбільший капіталістичний ресурс, а на сьогодні тих, хто управляє глобальними фінансовими потоками, виявляє свою неспроможність справлятися з викликами, що постають перед людством [8, с. 133–147].

Якщо на рівні окремих держав ще є можливості забезпечити певний рівень ефективності функціонування господарських комплексів країн і розвиток національних економік, то для глобалізованого світу, в рамках існуючої моделі, все більш реальною стає перспектива значного погіршення стандартів життя для абсолютної більшості населення планети. Очевидно, що остаточно людство розділить на дві нерівні частини перехід критичної кількості економіки світу до шостого технологічного укладу, коли бурхливий розвиток інформатизації врешті-решт всеосяжно перебудує виробництво, перевівши його на автоматизовані «безлюдні» технології. Такий перехід сформує нову реальність, в якій по цілому світу будуть доведені до банкрутства виробництва, що базуватимуться на технологіях попередніх укладів, спричинивши у масштабах планети радикальне збільшення армії зайвих, непотрібних майбутній економіці людей. Очевидно, що перехід на шостий технологічний рівень будуть спроможні досягти лише ті країни, в яких є вже на сьогодні достатньо високий науковий та організаційний потенціали. Таким чином, людство рухається у напрямку поділу на дві частини: надуспішних – мешканців (громадян) технологічно розвинених регіонів (країн); надневдах – зайвих людей, які опиняться в ситуації, в якій перебуває на сьогодні населення найбідніших країн Африки. Історія вчить, що «варвари», незважаючи на всі засоби захисту з боку «цивілізованих» народів, рано чи пізно руйнують навіть дуже могутні цивілізації.

Безвідносно до того, чи крах фінансової цивілізації через втрату зв'язку між реальною економікою та символами (грошми і цінними паперами), які її репрезентують, відбудеться швидше чи пізніше, більш чи менш болісно, потреба пошуку альтернативи існуючій моделі симуляційної економіки з її експонентними тенденціями зростання виробництва «одноразових» благ, вичерпання ресурсів і нагромадження цифрового багатства у все вужчого кола осіб з плином часу швидко набуватиме все більшої актуальності. Стає очевидною необхідність переходу економіки від її організації навколо грошового прибутку до пріоритетності виготовлення необхідних благ довготривалого користування, від безперервного втягування у виробництво все нових ресурсів до замкнених циклів виробництва, від ставки на максимізацію економічної вигоди – до серйозних податкових обмежень на володіння і можливість отримання у спадок активів, які помітно перевищують середній рівень у суспільстві. Разом з цим визріла необхідність переорієнтувати енергію людей, які за своєю природою прагнуть до конкурентного самоствердження, з економіки на безпечніші для природного середовища сфери активності. Такими сферами могли б стати наука, мистецтво, культура тощо, кожна з яких вже нині створюють свої специфічні нематеріальні блага. А матеріальна сфера виробництва та обслуговування, у свою чергу, могли б трансформуватися в інфраструктуру із забезпечення прийнятних умов життя для всіх, з некритичними соціальними контрастами, що б включало й підтримання якісного стану довкілля [6, с. 361]. Надмірність у споживанні навіть незначного відсотка людей, крім додаткового

джерела посилення соціальної напруженості, виступає ще й фактором стимулювання нездорового змагання переважної більшості членів суспільства до все більших споживацьких надмірностей, які не стільки задовольняють реальні потреби, скільки стають додатковим джерелом забруднення навколишнього природного середовища і вичерпання й без того обмежених ресурсів.

Бізнес, як сфера активності, зорієнтований на отримання грошового доходу, виробництво необхідних для суспільства благ і науково-технічний прогрес – це різні за суттю свого функціонування й розвитку процеси, які лише частково узгоджуються між собою. При цьому часто доводиться застосовувати значні організаційні зусилля для того, щоб один з видів діяльності не перешкоджав іншому. Накладання певних обмежень для бізнесу максимізувати власну вигоду, який за логікою свого розвитку без зовнішнього контролю призводить до монополізації з відповідними негативними наслідками для виробництва в рамках національних економік та міжнародної безпеки, що яскраво проявилось у XX ст. і у свій час дало добрі результати в країнах, які стали застосовувати різні форми регулювання ринку за допомогою спеціально для цього створених інститутів держави.

На сьогодні визрівають ще серйозніші небезпеки, цього разу через розгортання монополістичних тенденцій, у першу чергу, у фінансовій сфері при цьому вже у масштабах всієї глобалізованої економіки, що несе значні загрози стійкості функціонування світового господарства, соціальній стабільності, міжнародному миру, безпеці біосфери планети тощо [4, с. 295–307]. Вочевидь, що виклики, які постають перед людством актуалізують питання необхідності формування структур, які б могли виконувати певні функції, що реалізують інститути держав у межах своєї юрисдикції. Проте вже на глобальному рівні, адже жодній країні сучасного світу не під силу контролювати світові фінансові потоки й світовий фінансовий ринок. Водночас існуючі протиріччя між різними країнами, приватними інтересами головних учасників фінансового ринку навряд чи дозволять у найближчий час підпорядкувати процеси, що розвиваються у фінансовій сфері, інтересам усього людства, яка на сьогодні виступає головним регулятором сучасної економіки. Тому реально дієвим реагуванням на процеси монополізації й симулякризації у світі може стати цілеспрямована децентралізація господарської діяльності в рамках національних економік, у тому числі вітчизняної, і сприяння створенню якнайбільшої кількості дрібних, зокрема сімейних виробничих структур реальної економіки. Вони в разі виникнення турбулентних процесів на глобальному рівні могли б продовжити своє безпечне функціонування, маючи певні альтернативні, горизонтальні способи взаємодії з іншими малими суб'єктами господарювання.

Незважаючи на пануючий тренд концентрації та централізації капіталу в економіці, низка країн, зокрема, далекосхідних (Японія, Республіка Корея, КНР, Тайвань, Гонконг, Сінгапур, В'єтнам і т.д.), забезпечили значний прогрес у розвитку виробничого потенціалу своїх держав, підвищивши ефективність свого господарювання до рівня, який часто перевищує показники найуспішніших транснаціональних компаній за рахунок розвитку мережі дрібних виробництв, переважно сімейного типу. Таким чином довівши, що малі економічні одиниці далеко не завжди приречені на техніко-технологічну відсталість порівняно з великими економічними суб'єктами. Останні, у свою чергу, часто програють дрібним виробникам через непомірне розростання власного бюрократичного апарату, повільніше прийняття управлінських рішень, що потребують оперативності.

Горизонтальна організація економіки створює передумови для формування мережевої системи взаємопов'язаних малих, середніх і великих суб'єктів господарювання, виробництва, надання послуг, що постає у вигляді своєрідної економічної ризоми (фр. *rhizome* – кореневище; система, що складається з безлічі дрібних, переплутаних вузлів-розгалужень), в якій багаточисленний перелік осередків прийняття важливих рішень, які максимально децентралізовані й розосереджені серед великої кількості економічних одиниць різного потенціалу та якості. Держави, великі компанії, середній і малий бізнес виконують свої особливі ролі, які зумовлюються їх функціями і потенціалом, а також їх місцем у світовому розподілі праці: держави забезпечують захист і лобіювання інтересів вітчизняного бізнесу всередині країни та за її межами; великі компанії реалізують довготривалі стратегії утримання ринків і завоювання нових; середні й малі економічні одиниці, несучи усю повноту відповідальності за власне виживання, часто постають в якості тимчасових партнерів більш капіталізованих економічних суб'єктів, чи націлені на задоволення швидко змінюваних дрібніших суспільних потреб. У цій системі організації економіки неможливо, щоб вся система зазнала краху, – за найгірших обставин банкрутує лише певна частина економічних одиниць. Такий устрій життєзабезпечення в цілому зберігатиме свою здатність задовольняти щонайменше базові суспільні потреби, не допускаючи ситуацій на зразок тих, які пережили США у період Великої депресії 1929–33 р.р.

Фінансова сфера, зокрема сформовані нею за допомогою інформатизації потоки, зв'язала світову економіку в єдине функціональне ціле, постає на сьогодні своєрідною кровоносною системою сучасної економіки. У свою чергу, глобальні міста, де зосереджені основні банківські осередки, фондові біржі, відіграють роль своєрідних сердець, що забезпечують рух товарів і послуг від виробників до споживачів, а від останніх спрямовують грошову винагороду до продуцентів у масштабах глобалізованої економіки. Жодна інша сфера не володіє всеосяжністю й такою глибиною всепроникності, що наділяє регуляторів фінансових потоків здатністю впливати на всі процеси на всіх рівнях в економіці в масштабах світу. Водночас панування у цій сфері егоїстичних особистих інтересів і відсутність суспільного контролю над процесами, які тут розвиваються, на сьогодні є одним з основних викликів, що потребує якнайшвидшого вирішення [8, с. 88–100]. Визріла необхідність забезпечення усвідомленого управління ними з боку суспільства задля збільшення корисного ефекту для людства й недопущення у ній розвитку небезпечних тенденцій, які б могли завершитися втратою керованості, з одного боку, чи узурпацією влади над фактично економікою світу з боку будь-якої контрпродуктивної егоїстичної сили – з іншого.

Висновки. Особистий інтерес, який з утвердженням ринкової економіки замінив позаекономічний примус, давши людству на початках потужний поштовх до науково-технічного прогресу, забезпечив протягом тривалого часу швидке зростання ефективності виробництва необхідних для суспільства благ. Однак на певному етапі він став причиною підміни смислів функціонування економіки, в якій з часом знаки багатства та інструменти їх нагромадження ставали пріоритетнішими, ніж продукування для людей засобів їх життєзабезпечення. Орієнтація на максимізацію особистої вигоди стала логічним наслідком розвитку особистого інтересу, породивши значною мірою неконтрольовані експонентні процеси у різних сферах: втягування у виробничий процес щораз більшого обсягу ресурсів, забруднення довкілля, невпинне зростання частки зайвих для економіки людей під впливом НТП, актуалізацію загроз, зумовлених швидким збільшенням потенціалу штучного інтелекту, розвиток монополістичних тенденцій вже у глобалізованій економіці, невпинне зростання соціальних контрастів до

критичних величин тощо. Факти засвідчують, що орієнтація учасників економічних змагань на максимізацію вигоди вичерпала ресурс свого позитивного впливу і на сьогодні потребує свідомого обмеження, насамперед засобами спеціально для цього створених інститутів, які б могли діяти й на міждержавному рівні. Закон спадної граничної корисності вказує, що після досягнення певної межі насичення благами подальша активність у змаганні за знаки багатства та їх примноження вже не зумовлена необхідністю задоволення природних потреб людей, а переслідує неекономічні цілі, які водночас стають причиною комплексу деструктивних процесів у низці сфер, важливих для безпечної й довготривалої життєдіяльності суспільства. Обмеження на максимальні розміри успадкування майна, реальних і фінансових активів могли б стати поряд з інститутами, які б протидіяли монополістичним тенденціям на міжнародному рівні, ще одним важливим запобіжником недопущення розвитку небезпечних тенденцій.

Conclusions. Personal interest, which, with the establishment of the market economy, replaced non-economic coercion, giving humanity at the beginning a powerful impetus to scientific and technical progress, ensured for a long time a rapid increase in the efficiency of the production of goods necessary for society, but at a certain stage it became the reason for changing the meaning of the functioning of the economy in which of at times, the signs of wealth and the tools of their accumulation became increasingly more important than the production of means of livelihood for people. The focus on maximizing personal benefit became a logical consequence of the development of personal interest, giving rise to largely uncontrolled exponential processes in various areas: the involvement of an ever-increasing amount of resources in the production process, environmental pollution, the constant growth of the share of people redundant for the economy under the influence of NTP, the actualization of threats caused by rapid increasing the potential of artificial intelligence, the development of monopolistic tendencies already in the globalized economy, the constant growth of social contrasts to critical values, etc. The facts testify that the orientation of the participants of economic competitions to the maximization of benefits has exhausted the resource of its positive influence and today needs a conscious limitation, first of all by the means of specially created institutes, which could also act at the international level. The law of diminishing marginal utility indicates that after reaching a certain limit of saturation with goods, further activity in the competition for signs of wealth and their multiplication is no longer conditioned by the need to satisfy the natural needs of people, but pursues non-economic goals, which at the same time become the cause of a complex of destructive processes in a number of spheres important for a safe and long-term life activity of society. Restrictions on the maximum size of inheritance of property, real and financial assets could become, along with institutions that would counteract monopolistic tendencies at the international level, another important safeguard against the development of dangerous tendencies.

Список використаних джерел

1. Грушко В. Еволюція капіталу та економізація геополітичної реальності. Електронне науково-фахове видання «Соціально-економічні проблеми і держава». 2019. Вип. 21. № 2. С. 271–281. DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2019.02.271>
2. Медоуз Донелла, Рандерс Йорген, Медоуз Денніс. Межі зростання. 30 років потому. / пер. з англ. К. Гуменюк, О. Кендзіор. Київ : Пабулум. 2018. 464 с.
3. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 198 с.
4. Фергюсон Н. Еволюція грошей. Фінансова історія світу / пер. з англ. К. Диса. Київ : Наш формат, 2017. 384 с.
5. Седлачек Т. Економіка добра і зла / пер. з чес. Т. Окопна. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 520 с.
6. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація. Київ : Книга, 2007. 528 с.

7. Харарі Ювал Ной. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / пер. з англ. Я. Лебеденко. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля. 2018. 544 с.
8. Наративи з проблем формування інституційних засад формування Економічної Конституції України / за заг. ред. Б. М. Андрушківа. Тернопіль : ТЗОВ «Терно-граф», 2013. 552 с.

References

1. Grushko V. (2019) Evoliutsiia kapitalu ta ekonomizatsiia heopolitychnoi realnosti [Capital evolution and economization of geopolitical reality]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* (electronic journal), vol. 21, no. 2, pp. 271–281. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2019.02.271>
2. Meadows Donella, Randers Jorgen, Meadows Dennis (2018). *Mezhi zrostannya. 30 rokiv potomu* [Growth limits. 30 years later]. / trans. from English K. Humenyuk, O. Kendzior. K.: Pabulum. 464 p. (In Ukrainian).
3. North D. (2000). *Instytutsiyi, instytutsiyna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy], trans. from English I. Dzyub. K.: Osnovy. 198 p. (In Ukrainian).
4. Ferhiuson Nil (2017). *Evoliutsiia hroshei. Finansova istoriia svitu* [The Ascent of Money. Financial History of the World]. Kyiv: Our format. (In Ukrainian).
5. Sedlacek T. (2017). *Ekonomika dobra i zla* [The economy of good and evil], trans. from Czech T. Okopna. Lviv: Stry Lev Publishing House. 520 p. (In Ukrainian).
6. Ilyin V. V. (2007). *Finansova tsyvilizatsiya* [Financial civilization]. K.: Book. 528 p. (In Ukrainian).
7. Harari Yuval Noy (2018). *Lyudyna rozumna. Istoriya lyudstva vid mynuloho do maybutnoho* [Man is intelligent. The history of mankind from the past to the future], trans. from English Ya. Lebedenko. Kharkiv: Family Leisure Club. 544 p. (In Ukrainian).
8. *Nratyvy z problem formuvannya instytutsiynykh zasad formuvannya Ekonomichnoyi Konstytutsiyi Ukrayiny* [Narratives on the problems of the formation of the institutional foundations of the formation of the Economic Constitution of Ukraine], by general ed. B. M. Andrushkiv. Ternopil: "Terno-graf" LLC, 2013. 552 p.